

La feminitat de Roma. Submises o emancipades

Lluís Torrens Campillo

Introducció

Aquest curs s'inscriu dins de la perspectiva de l'arqueologia social feminista, una mirada que qüestiona les lectures tradicionals de la història i del registre material per fer visibles les relacions de sexe, les formes de poder i les estructures de desigualtat que han travessat les societats del passat. Partim de la convicció que el coneixement històric no és neutral: està travessat per les mateixes relacions de dominació que analitza.

Des d'aquest enfocament, Roma deixa de ser un escenari de mites masculins; emperadors, militars, legisladors, per esdevenir un camp de disputa simbòlica i material on les dones van tenir un paper actiu, tot i els intents constants d'esborrar-les o reduir-les al silenci. Les preguntes canvien: no ens interessa tant si les dones eren "submises o emancipades", sinó com l'ordre patriarcal romà va produir aquestes categories i com les dones les van habitar, resistir o subvertir.

Analitzarem el cos com a territori polític, la divisió sexual del treball, els espais domèstics i públics, les pràctiques rituals i religioses, i la materialitat social quotidiana com a fonts per entendre les dinàmiques de poder i les estratègies femenines de negociació. Ens aproximarem a figures històriques i anònimes, de les matrones aristocràtiques a les esclaves, de les sacerdotesses a les prostitutes, per reconstruir una història situada, plural i no essencialista de les dones romanes.

La feminitat de Roma: submises o emancipades, proposa una relectura crítica del món romà, on l'objectiu no és afegir dones a la història, sinó transformar les preguntes i els marcs d'interpretació. Des de l'arqueologia social feminista, el passat esdevé un espai de reflexió política sobre el present: qui produeix el coneixement, amb quina veu i per a qui.

Objectius

1. Analitzar les dones romanes amb una mirada d'arqueologia social feminista, per entendre com experimenten i (re)configuren la societat, la política, l'economia i la materialitat social.
2. Desnaturalitzar els relats patriarcals sobre les dones romanes, identificant mecanismes de control (jurídics, simbòlics, sexuals, econòmics) i les seves estratègies d'agència, negociació i resistència.
3. Reconèixer la diversitat de les dones romanes (matrones, esclaves, llibertes, prostitutes, sacerdotesses, artesanes, emperadrius, provincianes) amb perspectiva interseccional, analitzant espais i treballs (casa, taller, temple, carrer, àmbits funeraris).
4. Reconstituir pràctiques i memòries de les dones romanes integrant fonts textuais, epigràfiques i materials, i fomentar una lectura crítica i situada que connecti el seu passat amb desigualtats presents.

Programa

1. Arqueologia social feminista: teoria i metodologia

- Presentació del curs i dels objectius des de l'arqueologia social feminista.
- Reflexió inicial: per què les dones estan absents del relat sobre Roma?
- De la historiografia tradicional a la crítica de gènere.
- El cos com a espai de poder i representació.
- La veu de les dones a través dels objectes i dels espais.
- Com construïm coneixement històric des de les absències?

2. Mites fundacionals i dones exemplars

1. Lucrècia, Cornèlia, Clòdia i altres figures literàries.
2. El mite com a dispositiu de disciplina i idealització.
3. Relectura feminista de textos clàssics.

3. El patriarcat romà: llei, família i ordre simbòlic

- Introducció breu a les formes jurídiques i socials de dominació (*patria potestas*, *tutela*

mulierum, matrimonium, esclavatge).

- Anàlisi de com aquestes lleis es materialitzen en l'espai domèstic i públic.
- Discussió: el cos femení com a frontera entre allò polític i allò privat.
- Cas d'estudi: les Vestals — excepció, control i poder femení.

4. El cos femení: biopolítica, control i resistència

- Cos, maternitat, fertilitat i sexualitat com a espais de poder.
- Cosmètica, ornament i representació com a llenguatges polítics.
- Discussió: el cos com a territori de disciplina i d'agència.

5. L'espai domèstic: casa, treball i relacions de gènere

- Arqueologia de la domus i de l'*insula*.
- Treballs invisibles i producció material femenina.
- Lectura de plànols i objectes d'espais domèstics.

6. Treball i economia: dones lliures, esclaves i llibertes

- Divisió sexual del treball, producció i economia quotidiana.
- Llibertat, explotació i mobilitat social.
- Casos: tallers tèxtils, botigues, mercats.

7. El desig i la sexualitat com a camp polític

- Prostitució, erotisme i moralitat.
- Discursos sobre el plaer i la violència.
- Anàlisi de textos d'Ovidi i representacions dionisíiques.

8. Sortida 1* — Museu Arqueològic de Catalunya: exposició Imperium, i muralles de Barcino

- Visita guiada amb enfocament de gènere i poder imperial.
- Anàlisi de la construcció simbòlica del domini masculí i dels models femenins.

9. Dones i religió: deesses, sacerdotesses i rituals

- El culte com a espai d'autoritat femenina.

- Les Vestals, Isis i altres figures de poder espiritual.
- La religió (ideologia), puresa i control del cos.

10. Imatge i representació del femení

- Decodificar com l'art romà construeix el femení (virtuts, rols, poder) en espais públics i privats.
- Distingir ideal vs. experiència: tipologies (pudicitia, Venus, matrona), pentinats, vestit, gestos com a codis socials.
- Identificar agència femenina (comitència, dedicatòries, patronatge) i interseccions d'estatus (lliure/esclava, ciutadania, edat, origen).

11. Poder femení i política imperial

- De Livia a Agripina: influència, propaganda i repressió.
- La cort com a espai d'agència i vigilància.
- El poder femení en un sistema patriarcal.

12. Mites fundacionals i dones exemplars

- Lucrecia, Cornèlia, Clòdia i altres figures literàries.
- El mite com a dispositiu de disciplina i idealització.
- Relectura feminista de textos clàssics.

13. Sortida 2* — Baetulo (Badalona): museu i ciutat romana

- Visita al Museu de Badalona i recorregut pel jaciment.
- Observació dels espais domèstics, productius i religiosos des de la perspectiva de gènere.
- Exercici d'anàlisi in situ — qui habitava, treballava i decidia a Baetulo?

14. Dones, guerra i esclavitud. Violència i memòria

- Cossos conquerits, botí, esclavatge i mobilitat.
- Les dones en contextos de frontera i colonització.
- Violència contra les dones a l'antiga Roma
- Epigrafia de presoneres i restes materials de camps militars

15. Reescriure Roma: arqueologia, feminisme i política del coneixement

- Debat final i síntesi del curs.
- Com reinterpretar la història romana des d'una mirada feminista i situada.

****El preu de les entrades no està inclòs en la matrícula***

Metodologia

El curs combina reflexió teòrica, treball pràctic i experiència directa amb el registre material i sortides a dos museus, des d'una perspectiva pròpia de l'arqueologia social feminista. Es concep com un espai d'aprenentatge col·lectiu, actiu i crític, que vincula el passat amb les estructures socials i simbòliques del present.

1. Aprenentatge actiu i participatiu

- Les sessions s'organitzen a partir d'una classe magistral, seguit de discussions guiades.
- L'alumnat és protagonista del procés d'aprenentatge: analitza, interpreta i debat a partir de fonts textuais, visuals i materials.
- Es promou el treball en grup i l'intercanvi d'idees com a forma de construcció col·lectiva del coneixement.

2. Treball amb fonts materials i textuais

- Anàlisi combinada de fonts arqueològiques, epigràfiques, jurídiques i literàries.
- Lectura crítica de les fonts, identificant absències i biaixos.
- Activitats pràctiques sobre espais, objectes i representacions per comprendre la dimensió material del gènere.

3. Experiència directa amb material ceràmic romà

- Durant diverses sessions, l'alumnat treballarà amb material arqueològic aportat pel professor.
- Aquesta pràctica permetrà reconèixer formes, textures i funcions de la ceràmica i reflexionar sobre:

- el treball artesanal femení i les cadenes de producció;
- la vida quotidiana a partir dels objectes;
- la relació entre cos, ús i materialitat.
- Es posarà èmfasi en el valor pedagògic i sensorial de la matèria, entesa com una font viva de coneixement històric.

4. Treball de camp i aprenentatge experiencial

- Sortida 1: Museu Arqueològic de Catalunya — exposició Imperium, i muralles de Barcino.
- Sortida 2: Baetulo (Badalona) — visita al museu i jaciment.

5. Enfocament reflexiu i feminista

- L'arqueologia es concep com una pràctica situada i política, no neutral.
- L'aula és un espai d'escolta i pensament crític on es qüestionen els relats hegemònics sobre el passat.
- Es treballa amb una mirada interseccional, atenta a les diferències de classe, estatus i origen dins la societat romana.

Bibliografia

Angulo, E. B., i Buono, V. (2015). Contaminaciones entre la matrona ideal y la puella elegíaca. *Emerita*, 81(2)

Barrett, A. (1996). *Agrippina: Sex, power, and politics in the early Empire*. Routledge.

Barrett, A. (2002). *Livia: First lady of Imperial Rome*. Yale University Press.

Bartman, E. (2001). Hair and the artifice of Roman female adornment. *American Journal of Archaeology*, 105(1)

Beard, M. (2017), *Women & power. A manifesto*, Profile Books, London.

Beard, M.; North, J. y Price, S. (1998), *Religions of Rome. Vol. I. A History*, Cambridge University Press, Cambridge

Boatwright, M. T. (2013). Women and gender in the Forum Romanum. *Transactions of the*

American Philological Association, 141

Bravo, Gonzalo; Perea Yébenes, Sabino; i Fernández Palacios, Fernando (eds.). (2018). *Mujer y poder en la Antigua Roma* [Actes del 15è Col·loqui de l'Asociación Interdisciplinar de Estudios Romanos, Madrid, 2017]. Signifer Libros.

Burns, J. (2007). *Great women of Imperial Rome: Mothers and wives of the Caesars*. Routledge.

Campos Vargas, H. (2010). La mujer y la economía romana: Una aproximación desde la lengua del Lacio. *Ciencias Económicas*, 28(2)

Campos Vargas, H. (2010). La mujer sui iuris: De la mujer como objeto a la mujer como persona en el derecho romano. *Revista de Ciencias Jurídicas*, 123

Clark, P. (1998): 'Women, slaves, and the hierarchies of domestic violence. The family of St Augustine', en Joshel, S. R. y Murnaghan, S. (eds), *Women and Slaves in Greco-Roman Culture: Differential Equations*, Londres y Nueva York: Routledge.

Faraone, C., i McClure, L. (Eds.). (2006). *Prostitutes and courtesans in the ancient world*. University of Wisconsin Press.

Fernández Uriel, P. (2011), «Obreras y empresarias en el Periodo Romano Alto Imperial», *Espacio, Tiempo y Forma, Serie II, Historia Antigua*, 24

Ginsburg, J. (2006). *Representing Agrippina: Constructions of female power in the early Roman Empire*. Oxford University Press.

González Gutiérrez, P. (2021): *Soror. Mujeres en Roma*, Madrid: Desperta Ferro Ediciones
González Herrero, «Epitafios-denuncia del homicidio de dos mujeres romanas», en Conimbriga: *Revista de Arqueología*, Vol. 55, 2016

Grubbs, J. E. (2002). *Women and the law in the Roman Empire: A sourcebook on marriage, divorce, and widowhood*. Routledge.

Hemelrijk, E. A. (1999). *Matrona docta: Educated women in the Roman elite from Cornelia to Julia Domna*. Routledge.

James, S. (2010). "Ipsa dixerat": Women's words in Roman love elegy. *Phoenix*, 64(3–4)

Joshel, S., i Murnaghan, S. (Eds.). (1998). *Women and slaves in Greco-Roman culture*.

Routledge.

López Medina Mª J. (2008), «El trabajo de las mujeres en las unidades domésticas campesinas del Sureste peninsular durante el Alto Imperio romano», en T. Escoriza Mateu, Mª J. López Medina y A. Navarro Ortega (eds.), *Mujeres y arqueología. Nuevas aportaciones desde el materialismo histórico*, 199-252, Junta de Andalucía, Sevilla

McGinn, T. (1998). *Prostitution, sexuality, and law in ancient Rome*. Oxford University Press.

McHardy, F., i Marshall, E. (Eds.). (2004). *Women's influence on classical civilization*. Routledge.

Núñez Paz, M. J. (2015). *Auctoritas y mujeres romanas: ¿Ejercicio o sumisión?* Arenal, 22(2).

Ortega Balanza, M. (2017), «La violencia como constructor de identidad en la gladiatura femenina», en B. Antela-Bernárdez, C. Zaragoza Serrano y A. Guimerà Martínez (eds.), *Placer y Dolor. Las mujeres en la Antigüedad*, Monografías, 72, Universidad de Alcalá de Henares, Madrid.

Picazo Gurina, M. (2017), «Más allá de los estereotipos: nuevas tendencias en el estudio del género en arqueología clásica», *Arenal*, 24 (1).

Pomeroy, S. (1987). *Diosas, ramera, esposas y esclavas: Mujeres en la Antigüedad clásica*. Akal.

Pomeroy, S. B. (1995) [1975], *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity*, Schocken Books, New York.

Pomeroy, Sarah B. (2007): *The murder of Regilla : a case of domestic violence in antiquity*, Cambridge: Harvard University Press.

Salisbury, J. E. (2001), *Encyclopedia of women in the ancient world*, ABC-CLIO, Santa Barbara.

Saquete Chamizo, J. C. (2000), *Las vírgenes vestales: Un sacerdocio femenino en la religión pública*, *Anejos de Archivo Español de Arqueología* 21, Madrid.

Sanz Martín, L. (2011). La maternidad y el sacerdocio femenino: Excepciones a la tutela perpetua de la mujer en Roma. *Anuario Jurídico y Económico Escorialense*, 44.

Stevenson, T. (2013). Women of early Rome as exempla in Livy, *Ab Urbe Condita*, Book 1. *The Classical World*, 104(2).

Teja Reglero, N. (2014). Mujer y magia en el mundo romano occidental: La imagen femenina en las tabellae defixionum eróticas. *Revista Historia Autónoma*, 4.